

Notat til indenrigsministeren til brug ved udarbejdelsen af redegørelse i Folketinget i anledning af en af Socialistisk Folkeparti fremsat forespørgsel.

1. Hvilket grundlag hviler civilforsvarets planlægning på?

Såvel fra Socialistisk Folkeparti som fra Kampagnen mod atomvåben er der i den senere tid ved flere lejligheder givet udtryk for, at civilforsvarets planlægning mangler realisme, idet den bygger på en forudsætning om, at der i krigstilfælde kun falder kernevåben uden for Danmarks grænser. (Der kan bl.a. henvises til vedlagte artikel i SF-bladet for den 12. januar 1962, sidste side).

Denne opfattelse er fejlagtig. Civilforsvaret lukker ikke øjnene for muligheden for anvendelse af kernevåben, også MT-våben over Danmark. Også i pjecen "Hvis krigen kommer" er der klart givet udtryk for denne mulighed:

Pjecen side 4, øverst: "Enhver krig vil blive ført med de våben, angriberen anser for mest formålstjenlige. Anvendelsen af de frygteligste våben er tænkelig, men tilbageholdenhed hos angriberen er i høj grad mulig".

Pjecens side 14: "Ved angreb med kernevåben kan effektiv beskyttelse ikke gives i området umiddelbart omkring eksplosionsstedet, men ved ophold i beskyttelsesrum vil man under alle omstændigheder have den største chance for at overleve."

Pjecens side 27: "Er angrebet foretaget med kernevåben, kan der forekomme radioaktivt nedfald." "Selv nær eksplosionsstedet kan der gå adskillige minutter (5 - 15), inden det radioaktive nedfald kommer, og er De længere borte, kan De få timers varsel."

Civilforsvarets planlægningsgrundlag foreligger i et hefte, udsendt i oktober 1959, efter godkendelse af Indenrigsministeriet. Heftets indhold var resultatet af indgående drøftelser foretaget med bistand af bl.a. den militære og videnskabelige sagkundskab

(i udvalget sad direktør Dahl, general Kragh, professor Brandt Rehberg, departementschef Zeuthen, professor Engelund, overlæge Tofte-mark, administrationschef Schultz m.fl. fra Civilforsvarsstyrelsen). Heftet er tiltrådt af Forsvarsministeriet og Udenrigsministeriet.

Hovedsynspunkterne om civilforsvarets planlægningsgrundlag kan i dag resumeres således:

Teoretisk kan man sætte det som civilforsvarets opgave at skulle klare enhver skade, selv den værst tænkelige. At opfylde dette mål ville imidlertid stille ^{så} vældige økonomiske, tekniske og personelle krav til et civilforsvar, at man kunne fristes til på forhånd at opgive tanken om at opstille et civilforsvar som håbløs. Det ville derfor være ønskeligt i første omgang at formulere mere begrænsede mål for civilforsvaret.

Da man groft set kan fastslå, at de skader, der opstår efter eksplosion af kernefysiske våben - bortset fra den radioaktive stråling - ikke i art, men alene i omfang adskiller sig fra de skader, som konventionelle våben frembringer, vil forholdet yderligere være det, at efterhånden som man skridt for skridt udbygger civilforsvaret over for de konventionelle våbenvirkninger, opnår man en relativ sikkerhed også over for de kernefysiske våbens umiddelbare virkninger.

Da ydermere en militær analyse af Danmarks vilkår fører til en rimelig begrundet antagelse af, at chancen for anvendelse af megatonvåben mod dansk område er mindre end chancen for konventionelle våben og mindre A-våben, er man nået frem til, at civilforsvaret som grundlag for sin planlægning indtil videre i første række må regne med sandsynligheden for luftangreb med konventionelle våben og A-våben mod visse militære mål samt et militært angreb, udført af konventionelle hærstyrker, støttet af taktiske A-våben og ledsaget af luftangreb med konventionelle våben og A-våben mod København og andre byer. Endvidere må vi regne med en betydelig mulighed for radioaktivt nedfald som følge af megatonvåben, kastet uden for dansk område. Anvendelse af biologiske og kemiske kampmidler mod Danmark, og anvendelse af et megatonvåben mod København kan man selvsagt ikke se bort fra, men i civilforsvarets planlægningsforudsætninger er disse muligheder for tiden placeret nederst i rækken. Efter de seneste oplysninger om en moderne gaskrigs vilkår er man dog forberedt på at måtte give gasbe-

skyttelsen en højere prioritet. Arbejdet med planlægning af en organisation til beskyttelse af civilbefolkningen under gaskrig er fornylig taget op af Civilforsvarsstyrelsen.

Det har fra de nævnte kritikere i høj grad været kritiseret, at planlægningen af det storkøbenhavnske civilforsvar hviler på en analyse af virkningen af et angreb med en 50KT atombombe (d.v.s. kun 2½ gang Hiroshima-bomben) over Rådhuspladsen.

Hertil er nu for det første at sige, at dette er et praktisk dimensioneringsgrundlag for den foreløbige udbygning af det storkøbenhavnske civilforsvars hjælpetjenester. Det betyder som anført ikke, at man lukker øjnene for angreb med større våben.

Men dernæst kan det fastslås, at skadebilledet efter den københavnske analyse i virkeligheden er det, der vil stille det storkøbenhavnske civilforsvar overfor de største arbejdsopgaver. Dette lyder paradoksalt, men kan forklares således: Et angreb af denne størrelsesorden vil efterlade den indre by som totalt ødelagt, men de tæt befolkede bydele, "Broerne" (Vesterbro, Nørrebro og Østerbro inden for Jagtvejlinien) vil ligge i det alvorligt beskadigede område, der kan betegnes som "civilforsvarets arbejdsområde". Her er det, at de store rednings- og brandslukningsopgaver foreligger, her er det store antal indespærrede og hårdtsårede, og her eksisterer faren for opståen af fladebrande med deraf følgende katastrofale tab af menneskeliv, hvis civilforsvarets brandtjeneste ikke hurtigt sætter ind. Kastes f.eks. en 5 MT brintbombe (d.v.s. en bombe 100 gange så kraftig som 50 KT-bomben) over Københavns centrum, bliver ødelæggelsesradierne så store, at de tæt bebyggede "Bro-kvarterer" kommer til at ligge inden for grænsen for den praktisk talt totale ødelæggelse. Den større totalødelæggelse som følge af et sådant våben må "accepteres" som en faktisk krigsvirkning, overfor hvilken intet civilforsvar kan stille noget op. Også efter en sådan bombe vil der imidlertid være et arbejdsområde for civilforsvaret, men det kommer til at ligge ude i de mere spredt bebyggede og tyndere befolkede omegnskvarterer, hvor på den ene side faren for de voldsomme ødelæggelser efter fladebrande ikke eksisterer, og på den anden side civilforsvaret har langt lettere arbejdsmuligheder.

2. Er tanken om en civilbeskyttelse håbløs i atomalderen?

Det hævdes ofte, at skaderne efter MT-angreb vil være så store, at intet civilforsvar vil kunne yde en indsats af betydning herimod. Heraf drages så den slutning, at man lige så godt kan opgive at organisere et civilforsvar.

Denne slutning er uholdbar. Fra det ene yderpunkt (den totale ødelæggelse) til det andet yderpunkt (en ubetydelig krigsskade) strækker der sig en jævn skala af overgangstilfælde. Ingen kan på forhånd vide, hvor på skalaen krigen rammer Danmark. Havde vi på forhånd opgivet at organisere en civilbeskyttelse, fordi vi må acceptere, at der kan tænkes en ydersituation med total ødelæggelse, hvor et civilforsvar kun har en meget begrænset betydning, og krigen så rammer os længere nede på skalaen med skader af et omfang, som levner mulighed for en indsats fra civilforsvarets side, ville de ansvarlige myndigheder have påtaget sig et frygteligt ansvar.

3. Socialistisk Folkepartis indstilling til civilforsvaret.

Denne indstilling synes især at være kommet til udtryk i en artikel i SF-bladet for den 5. januar 1962, side 7-8, jfr. vedlagte. Her anføres, at et civilforsvar under visse forhold nok kunne være til nytte. Man går således ind for et civilforsvar i et afrustet Danmark. Eller som det også siges: "Der var måske i og for sig ikke noget i vejen for, at vi kunne støtte enhver form for civilforsvar, hvis vi samtidig kunne stole på, at regeringen delte vort syn på krigen; men nu?" Men da civilforsvaret herhjemme anses for et led i samfundets totale forsvar og en styrkelse af civilforsvaret således nemt kan føre til, at chancen for krig forøges (som det siges), tager man afstand fra civilforsvaret under den nuværende NATO-politik. "Vi støtter krigsforberedelserne ved at støtte civilforsvaret". Se navnlig artiklens slutning side 8.

Dette vil med andre ord sige, at man sætter kampen for en politisk ide (atomafrustning, Danmark ud af NATO etc.) højere end hensynet til befolkningens sikkerhed. Hvis atomafrustningsbestrebelseerne imidlertid ikke skulle føre til målet, og krigen - trods al stræben efter at undgå den - alligevel kommer, ville befolkningen altså være uden civilbeskyttelse - og dermed uden en beskyttelse, som denne politiks fortalere altså teoretisk selv synes at tillægge en vis betydning i krig.

4. Foregøgler pjecen en sikkerhed, som ikke findes?

Fra Kampagnen for atomvåben er der givet udtryk for at "Var pjecen blevet forelagt som et beskedent bidrag til at hjælpe i en håbløs situation, kunne den forsvares. Men pressekampagnen omkring den tyder på, at den skal betragtes som en facitliste i en krigssituation, og det er forbryderisk."

Dette er helt forkert.

Pjecen giver (side 25-30) en del simple anvisninger på, hvordan den enkelte under krigshandlinger bør forholde sig for at opnå den størst mulige chance for at overleve. Ved pressemødet den 8. januar 1962, hvor pjecen præsenteredes for offentligheden, udtalte jeg bl.a. følgende: "Jeg vil dog gerne understrege, at i krig gives der ingen absolut sikkerhed for den enkelte, og man tilsigter ikke ved denne pjece at foregøgle noget i den retning. Selv den, der fuldstændig følger pjecens anvisninger, har ingen garanti for at redde livet. Men værdien af de råd, der gives, ligger i, at selv under moderne atomkrig vil ganske simple sikkerhedsforanstaltninger i mange situationer kunne betyde forskellen mellem liv og død. Vi ser da også de anvisninger, pjecen indeholder, gå igen i tilsvarende udenlandske pjecer, og det gælder såvel i vest som i øst."

./.

Der henvises til side 1 i vedlagte indlæg, der udleveredes til pressen på mødet og som har været citeret i pressen landet over.

5. Det offentlige civilforsvar og den enkelte borgers beredskab.

Ved ildebrand er vi i fredstid vant til, at det er det offentlige brandvæsen alene, der klarer slukningen, medens publikum kan spille den passive rolle som tilskuere.

Under krig er der ikke plads for tilskuere. Alle må være med i sluknings- og redningsarbejdet. Det offentlige civilforsvar vil - hvor stærkt man end udbygger det - ikke ved egen hjælp kunne klare redningsarbejdet efter et større luftangreb. Den enkelte borgers indsats er et vigtigt led af den samlede civilbeskyttelse. Det er derfor, at pjecen (side 27) siger, at den enkelte ved sammenstyrtning eller brand - hvis han selv er uskadt, og der ikke er konstateret radioaktivt nedfald - skal hjælpe til med alle kræfter og alle til rådighed stående midler ved bekæmpelse af brandene og ved rening af de indespærrede.

Modsat de katastrofeværn, vi kender i fredstid, må vi altså fastslå, at civilforsvarets samlede indsats under krig må bedømmes som summen af det offentliges civilforsvar og den indsats, den enkelte borger yder. Intet offentligt civilforsvar vil alene kunne klare opgaverne.

Disse betragtninger danner baggrunden for pjecens opfordring (side 13) til hver enkelt borger om at lære elementær førstehjælp og elementær brandslukning. Det drejer sig om ganske kortvarige kurser, 12 timer i elementær førstehjælp og 2 timer i elementær brandslukning, ialt 7 aftener. Disse kurser, der ledes af instruktører fra Dansk Røde Kors, Arbejdernes Samariter Forbund, Civilforsvars-Forbundet og brandvæsenerne, er i gang landet over.

Det hævdes af og til, at det ikke er realistisk i atomtiden at regne med, at en indsats kan foretages f.eks. af en karrevagt med en simpel håndsprøjte. Der er tilsyneladende et misforhold mellem omfanget af atomskaderne på den ene side og en spandesprøjtes beskedne vandydelse på den anden side.

Forholdet er imidlertid det, at et kernevåben på grund af eksplosionens varmestråling (pjecens side 6, nederst og side 7, øvest) virker som en gigantisk brandbombe, der antænder et stort antal mindre brande i vid afstand fra eksplosionscentret. Disse brande - der jo er ganske "almindelige" brande - kan i stor udstrækning bekæmpes med simple brandredskaber, hvorved man kan hindre, at de mange små brande breder sig, søger sammen og evt. efter nogle timers forløb vokser til storbrande eller fladebrande, som kan tage magten fra selv den bedst udbyggede brandtjeneste.

6. Beskyttelsesrummene.

De simple beskyttelsesforanstaltninger i pjecens side 25-30 tilsigter kun at give den bedst opnåelige øjeblikkelige beskyttelse på det sted, hvor man faktisk opholder sig, når et angrebs virkninger gør sig gældende. At kaste sig ned, i en fordybning i jorden, under et bord el.lign. giver jo kun en yderst relativ sikkerhed og kun i nogen afstand fra eksplosionscentret.

Får man et tilstrækkeligt varsel til at søge dækning, vil man under alle omstændigheder have den største chance for at overleve et angreb i beskyttelsesrum. Derfor opfordrer pjecen (side 15) hver enkelt til allerede i fredstid at have udvalgt sig og helst indrettet et beskyttet rum i en kælder.

Ved bedømmelsen af værdien af beskyttelsesrum som led i civilforsvar må man påny fastslå, at der ikke i krig kan skabes fuld sikkerhed. Fuldtræfsikring kan der ikke være tale om (det krav måtte man allerede frafalde under 2. verdenskrig). Det er imidlertid muligt ved overkommelige midler at skabe beskyttelsesrum, som giver en rimelig beskyttelse mod radioaktiv stråling, varmestråling, sprængstykker og nedstyrtende bygningsdele.

De beskyttelsesrum, som Civilforsvarsstyrelsen i den grå vejledning har givet anvisninger på, er altså ikke rene fallout-rum, men rum, der endvidere sikrer mod sprængstykker og omkringflyvende eller nedstyrtende bygningsdele^{m.m.}, således som det også var tilfældet under sidste krig. Her er vi gået et lille skridt videre end f.eks. USA, der kun sikrer mod fallout-faren. Dette skyldes bl.a., at vi her i landet også må regne med andre former for krigsførelse.

Vor vejledning om beskyttelsesrum er på et enkelt punkt blevet kritiseret af forhenværende professor ved Landbohøjskolen, Holger Møllgaard, nemlig for så vidt angår de påståede fysiologiske følger af længere tids ophold i et lukket rum af Civilforsvarsstyrelsens typer.

./.

Der henvises herom til vedlagte fotokopier af professor Møllgaards 3 og Civilforsvarsstyrelsens 2 indlæg i Politiken denne sag vedrørende.

Ikke alene Civilforsvarsstyrelsen har afvist professor Møllgaards kritik, men den er også blevet anfægtet fra videnskabeligt hold.

I en radiodiskussion blev professor Møllgaard imødegået af professor i hygiejne ved Københavns universitet, Poul Bonnevie, og i Politiken for den 4. februar 1962 har professor, dr.phil. Poul Brandt Rehberg imødegået professor Møllgaard. Professor Rehbergs ./.

indlæg vedlægges.

./.

Professor Møllgaards kritik har vandret gennem hele pressen og visse steder givet anledning til stærke reaktioner. Jeg vedlægger til illustration en ledende artikel i Holbæk Amts Venstreblad fra 17. januar 1962 og fra Middelfart Venstreblad den 26. januar 1962. I en ledende artikel i Information for den 26. januar 1962 kaldes pjecerne "døds sikre anvisninger på foranstaltninger, der vil føre til selvmord."

7. Civilforsvaret og Genèvekonventionerne.

Dette spørgsmål har flere gange været fremme til kommentar.

I en artikel i Information for den 11. december 1961 gør hr. David Jens Adler gældende, at det ikke er rigtigt - som udtalt af indenrigsminister Lars P. Jensen i en TV-udsendelse om civilforsvaret den 8. december - at Genèvekonventionen af 1944 yder civilforsvaret beskyttelse under en eventuel besættelse af landet. Hr. Adler henviser til, at folkeretseksperterne i Den Internationale Røde Kors Organisation har gransket dette spørgsmål længe og indgående og er kommet til det resultat, at civile beskyttelsesmyndigheder og -enheder som sådanne ikke nyder nogen beskyttelse ifølge Genèvekonventionen. Også i en artikel i "Frit Danmark", januar 1962, drøftes forholdet til Genèvekonventionerne. Hr. Villum Hansen går her ud fra, at civilforsvaret, så længe det er et led af det totale forsvar (eller, som det udtales, en del af det militære forsvar) ikke kan være beskyttet i henhold til Genèvekonventionerne, hvilket imidlertid formenes at kunne ske, når civilforsvaret er blevet afmilitariseret og gjort til en ren humanitær organisation.

Dette er fuldstændig uholdbart.

Civilforsvaret er ikke og har aldrig været ^{berettiget til} som sådant at bære Røde Kors armbind (Genève-mærket) i krig. Det er kun personer, der regelmæssigt og udelukkende er beskæftiget med drift og administration af civile hospitaler, herunder ambulancetjenestens personel (Genèvekonvention IV af august 1949, art. 20).

Civilforsvaret er imidlertid omfattet af Genèvekonvention IV, art. 63. Her bestemmes det først, at anerkendte nationale Røde Kors selskaber under en besættelse skal kunne udøve deres virksomhed i overensstemmelse med de internationalt anerkendte Røde Kors principper, at andre hjælpeorganisationer skal have lejlighed til at fortsætte deres humanitære virksomhed på lignende vilkår, og at besættelsesmagten ikke skal kunne kræve nogen ændring i disse selskabers personale eller opbygning, som vil være til skade for denne virksomhed. Og dernæst hedder det i stk. 2:

"De samme grundsætninger gælder virksomhed udøvet af personel tilknyttet særlige organisationer af ikke-militær karakter, som er eller måtte blive oprettet, og som har til formål at sikre civilbefolkningens levevilkår ved opretholdelse af de vigtige offentlige værker, ved fordeling af hjælp og ved tilrettelæggelse af redningsvirksomhed." Det er denne sidste bestemmelse, der sikrer en ufor-

styrret fortsættelse af civilforsvarets hjælpearbejde under en militær besættelse.

Paragraffen nævner ganske vist ikke udtrykkelig civilforsvaret ved navn. Det fremgår imidlertid af den officielle kommentar til ./ den IV Genèvekonvention, udgivet i Genève i 1956 af Den Internationale Røde Kors Komité, redigeret af en af komiteens direktører, dr.jur. Jean S. Pictet og med en medarbejderstab på 7 af komiteens ansete jurister, at civilforsvaret falder ind under artikel 63. På side 333-34 i dette digre værk udtales det, at den citerede bestemmelse netop sigter til hjælpeorganisationer som civilforsvar, uanset hvilket navn organisationen har (civilforsvar, civil luftbeskyttelse, passivt forsvar etc.), blot den er "ikke-militær". Og denne sidste betingelse betyder, at hvis hjælpestyrkerne bliver "beordret til at tage del i kampen mod fjenden (f.eks. som commando-tropper eller faldskærmsjægere)..... kan besættelsesmagten opløse dem og arrestere personellet."

Dette skulle i og for sig ikke udelukke, at civilforsvaret, eller i hvert fald dets befalingsmænd, lovligt kunne forsynes med håndvåben til eget forsvar. Dette synspunkt har Den Internationale Røde Kors Komité da også officielt givet udtryk for på en forespørgsel fra den svenske civilforsvarsstyrelse. Det danske civilforsvar er dog fremdeles ikke bevæbnet.

Det kan vist herefter fastslås, at det for civilforsvarets folkeretslige beskyttelse over for en besættelsesmagt ikke er en betingelse, at organisationen er humanitær (hvad det danske civilforsvar efter sin målsætning dog er) og ikke heller, at det er ubevæbnet (hvad det danske civilforsvar er). Genèvekonventionens betingelse er alene, at organisationen ikke anvendes til militær kamp mod fjenden.

8. Civilforsvaret som led af totalforsvaret.

Civilforsvarets rolle som led i det totale forsvar er i særlig grad en torn i øjet både for Socialistisk Folkeparti og for Kampagnen mod atomvåben. Fra begge sider henviser man gerne til udenrigsminister Jens Otto Krag's artikel i "CF-NYT" nr. 6, juni 1961, hvor udenrigsministeren går lidt nærmere ind på spørgsmålet om civilforsvarets betydning med henblik på at undgå et sammenbrud af den civile "front" og civilforsvarets indirekte betydning for det samlede NATO-forsvar. Der henvises til vedlagte nr. 7/61 af "Orientering

fra Civilforsvarsstyrelsen" indeholdende et optryk af udenrigsministerens artikel.

Det er imidlertid letsindig tale i disse udtalelser at søge et argument for mistænkeliggørelse af civilforsvaret eller dets civile, humanitære karakter. Eksistensen af et vel udbygget civilforsvar i et land vil altid have den beskrevne virkning på dette lands samlede forsvar; det har det svenske civilforsvar på Sveriges totale neutralitetsforsvar, og det vil det have, uanset hvilken militær- og udenrigspolitik, der føres. Det samme gælder imidlertid for alle øvrige vigtigere civile funktioner, såsom den offentlige administration, transportvæsenet, forsyningsvæsenet, dele af produktionslivet m.m., altså de faktorer, der herhjemme koordineres under det civile beredskab. Men også eksistensen f.eks. af et veludbygget sygehus- og lægevæsen er en faktor af afgørende betydning for totalforsvarets effektivitet, uden at dette forhold dog i mindste måde berører sygehusvæsenets civile og humanitære karakter eller dets forhold til Genèvekonventionerne.

Civilforsvarsstyrelsen, den 6. februar 1962.

Lein Schultz